

УДК 378.011.3-051

ЛЕКЦІЯ КОНТЕКСТНОГО ТИПУ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ВНЗ

Желанова Вікторія В'ячеславівна
м.Луганськ

У статті розглянуто різні види лекцій контекстного типу, а саме: лекція проблемного характеру, «лекція удвох», лекція прес-конференція, лекція-візуалізація (презентація), лекція із заздалегідь запланованими помилками, рефлексивно орієнтована лекція. На основі аналізу їх мети, змісту, певних вимог, автор виокремлює специфічні особливості й обґрунтовує доцільність упровадження зазначеної форми організації контекстного навчання в систему фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів у ВНЗ. У представленій статті наведено приклади використання певних видів лекцій контекстного типу в межах навчальної діяльності академічного типу, квазіпрофесійної діяльності, навчально-професійної діяльності.

Ключові слова: контекстне навчання, форми організації контекстного навчання, лекції контекстного типу, лекція про-

блемного характеру, «лекція удвох», лекція прес-конференція, лекція-візуалізація (презентація), лекція із заздалегідь запланованими помилками, рефлексивно орієнтована лекція, навчальна діяльність академічного типу, квазіпрофесійна діяльність, навчально-професійна діяльність.

Постановка проблеми. У сучасний період модернізації вищої освіти в Україні все більшого значення набувають практико-орієнтовані системи навчання, що дозволяють організувати навчальний процес у ВНЗ з урахуванням специфіки майбутньої професії. Отже, сучасна педагогічна освіта змінює свій вектор з підготовки вчителя-фахівця, здатного лише на відтворення традиційної моделі педагогічної діяльності, на підготовку компетентного педагога-професіонала, який може будувати власну професійну діяль-

ність. Одним з найбільш продуктивних у цьому напрямі є контекстне навчання, у якому на мові певних наук й за допомогою всієї системи форм, методів та засобів навчання, як традиційних так і нових, моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності. При цьому вагомою є проблема переходу від навчання до праці, яка обумовлена протиріччям між змістом, формами, умовами пізнавальної діяльності та майбутньою професійною діяльністю. Постає питання: які форми контекстного навчання є більш адекватними ситуаціям професійної діяльності вчителя початкових класів й доцільними в процесі підготовки фахівців даного напрямку у ВНЗ.

Аналіз досліджень. Проблема організаційних форм навчання досить активно піднімається в педагогічній теорії та практиці, починаючи з Я.-А.Коменського. Ця проблема розглядається в роботах А.Алексюка, Ю. Бабанського, В.Галузинського, М.Євтуха, В.Лозниці, В. Мальованого, М. Фіцули. Питанню форм організації навчання у вищій школі присвятили свої праці С.Архангельський, Т.Березівська, Г.Цехмістрова, К. Щербаківа та ін. Низка досліджень спрямована на розкриття провідних організаційних форм контекстного навчання, а саме: лекцій контекстного типу (Н.Борисова, А.Вербицький); ділової гри як форми контекстного навчання (Е.Андреева, А.Вербицький). К. Гамбург доводить доцільність впровадження віртуальних стендових лабораторних робіт як інноваційної форми контекстного навчання, у межах якої за допомогою певного дидактичного комплексу формуються соціально-професійні компетентності майбутнього фахівця [4]. Методика системного вибору форм і методів навчання з опорою на теорію контекстного навчання розроблена Н. Борисовою. Вона обґрунтовує доцільність вибору форм і методів навчання контекстного типу на основі кваліфікаційної характеристики фахівця, навчально-тематичного плану та класифікації методів і форм активного навчання. При цьому перші два визначають цілі, зміст навчання і рівень вимог до учня, а критерії, класифікації методів і форм активного навчання слугують орієнтиром при виборі конкретних форм і методів навчання [1]. Проте при такій зацікавленості проблематикою організаційних форм навчання, а також різних форм контекстного навчання, питання щодо впровадження організаційних форм контекстного типу в систему фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів залишається поза увагою науковців.

Метою статті є аналіз різних видів лекцій контекстного типу, доведення їх переваг й обґрунтування доцільності використання

в технології контекстного навчання майбутнього вчителя початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Поняття «форма» не має чіткого визначення в педагогічній науці. І. Харламов зазначає, що більшість вчених просто обходять це питання і обмежуються буденними уявленнями про сутність даної категорії [8]. А. Хуторський зазначає, що поняття «форма» використовується стосовно навчання у двох варіантах: як форма навчання й як форма організації навчання [9]. Отже форма навчання – це спеціальна конструкція процесу навчання. Характер цієї конструкції, на думку Ю.Бабанського, визначається змістом процесу навчання, методами, засобами, видами діяльності учнів/студентів. Ця конструкція навчання уявляє собою внутрішню організацію змісту, яким у реальній педагогічній діяльності виступає процес взаємодії, спілкування вчителя з учнями під час роботи над певним навчальним матеріалом. Тобто, форму організації навчання необхідно розуміти як конструкцію окремих відрізків, циклів процесу навчання, які реалізуються у взаємній діяльності вчителя/викладача та учнів/студентів щодо засвоєння певного змісту матеріалу та опрацювання способів діяльності [6]. Відтак, форма організації навчання – зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у встановленому порядку і певному режимі.

На підставі зазначених підходів ми розуміємо форму організації контекстного навчання як зовнішнє вираження узгодженої діяльності викладача та студента, а також студентів між собою в межах навчальної діяльності академічного типу, квазіпрофесійної діяльності, навчально-професійної діяльності й відповідно в семіотичних, імітаційних й соціальних моделях навчання.

Розглянемо деякі форми організації контекстного навчання, що є більш ефективними в процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Лекції контекстного типу. Відоме традиційне визначення: лекція (від лат. lectio – читання) – систематичний, послідовний монологічний виклад навчального матеріалу, як правило теоретичного характеру [7]. Проте лекція контекстного типу, на думку А. Матюшкіна спрямована на досягнення трьох цілей, а саме: засвоєння теоретичних знань; розвиток теоретичного мислення; формування пізнавального інтересу до змісту предмету й мотивації до майбутньої професійної діяльності [5, с. 84]. Отже, лекція контекстного типу має свої особливості й переваги, що відрізняють її від традиційної лекції. Представимо їх у вигляді таблиці.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця традиційної й лекції контекстного типу

Провідні критерії	Традиційна лекція	Лекція контекстного типу
Мета навчання	запам'ятовування абстрактної, готової інформації, тобто лекція є «школою пам'яті»	формування знань як засобу практичної дії та вчинку, породження власних думок студентів, тобто лекція є «школою мислення»
Зміст навчання	відтворення предметного контексту науки	відтворення предметного й соціального контексту майбутньої професійної діяльності
Стиль викладення матеріалу	монолог (інформування)	діалог (внутрішній та зовнішній)
Відносини лектора й студента	«суб'єкт – об'єктні»	«суб'єкт – суб'єктні»
Характер взаємодії	безособистісний	міжособистісний
Форми спілкування	групова, традиційна	колективна, сумісна (круглий стіл)
Позиція учасників	активність викладача	активність студентів

Різні види лекцій контекстного типу (проблемна лекція, лекція удвох, лекція-візуалізація, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція прес-конференція тощо), розроблені А. Вербицьким [2; 3] й Н.Борисовою [1]. У нашому дослідженні ми об-

ґрунтуємо вагомість й доцільність рефлексивно орієнтованої лекції.

Лекція проблемного характеру – це лекція, у якій реалізовано принцип проблемності у змісті освіти й у процесі його розкриття в «міжсуб'єктному» діалогічному спілкуванні викладача зі студен-

тами. Вона наближає процес пізнання студентів до пошукової, дослідницької діяльності. Проблемне питання, сформульоване викладачем, є засобом залучення студентів до діалогічного спілкування, спонукає їх до роздуму, дискусії. На проблемній лекції відтворюється предметний й соціальний контекст професійної діяльності. Розв'язання проблемної ситуації передбачає аналіз, відбір інформації, планування результатів, що потребує реалізацію механізму рефлексії (аналіз виконання заданої проблемної ситуації), що є важливою передумовою формування рефлексивних умінь.

«Лекція удвох» – це лекція, у якій задаються предметний та соціальний контексти ситуації обговорення теми і пов'язаних з її розкриттям проблем з різних позицій: теоретика і практика, прибічника і противника інновацій та ін. Отже, у ході її моделюються реальні професійні ситуації обговорення теоретичних питань з різних позицій двома фахівцями. При цьому порушується звична установка студента на отримання достовірної інформації від одного викладача, розвивається критичність розуму, аналітичність міння й навички.

Лекція із заздалегідь запланованими помилками – це лекція, у якій викладачем закладені змістовні або методичні помилки, про наявність яких попереджені студенти. У процесі лекції вони повинні їх знайти. Цей вид лекцій контекстного типу сприяє розвитку критичності розуму, формуванню рефлексивно-аналітичних умінь та навичок.

Лекція-візуалізація (презентація) – це лекція, що проводиться

з використанням сучасних технічних засобів, у процесі якої відбувається візуальне представлення навчальної інформації, що сприяє кращому сприйняттю і засвоєнню матеріалу; активізації розумової діяльності студента й більш глибокому розумінню сутності певних явищ.

Лекція прес-конференція – це лекція, на якій викладач дає відповіді на запитання студентів, що виникають у результаті засвоєння попереднього матеріалу.

Рефлексивно орієнтована лекція. Ми вважаємо її значущим складником рефлексивно-контекстного середовища, яке ми розглядаємо як вид професійно-орієнтованого освітнього середовища й визначаємо як багаторівневу педагогічно організовану систему умов та можливостей, що забезпечують впровадження професійного контексту в систему підготовки майбутнього вчителя початкових класів у ВНЗ, й сприяють ефективності процесів самодослідження, самовизначення та самореалізації особистості майбутнього фахівця на підставі формування його рефлексивності. Отже, рефлексивно орієнтована лекція – це лекція, у якій інформація, що надається викладачем, співвідноситься з самоаналізом та самодослідженням студента, в основі яких лежать рефлексивні механізми особистості й формуються всі рівні та види рефлексії (інтелектуальна, особистісна, міжособистісна, методологічна) як професійно вагової якості.

Охарактеризуємо більш ретельно кожний із зазначених видів лекцій контекстного типу. Надамо цей матеріал у таблиці.

Таблиця № 2

Сутнісна характеристика лекцій контекстного типу

Види лекцій	Мета	Зміст	Провідні вимоги
Проблемна лекція	розвиток теоретичного мислення; формування пізнавальної та професійної мотивації; формування дослідницького ставлення до змісту наукового знання	найбільш важлива для науки і практики і складна для розуміння та засвоєння інформація, що відображає новітні досягнення науки, об'єктивні і суб'єктивні суперечності на шляху їх практичної реалізації й представлена як основна та супідрядні проблеми	створення проблемної ситуації, умов суб'єктивного «відкриття» студентами наукового знання за допомогою проблемних та інформаційних питань; узагальнення викладачем результатів засвоєння змісту проблемної лекції
«Лекція удвох»	показ суперечливого, імовірного характеру наукового і прикладного знання; демонстрація правомірності різних точок зору на проблему і підходи до її розв'язання; активізація уваги студентів, спонукання інтересу до процесу пізнання; формування складних міжпредметних компетенцій	певні ключові або дискусійні питання змісту навчання; проблеми міждисциплінарного характеру	діалог викладачів не повинен перетворитися в монолог кожного; неприпустимі міжособистісні конфлікти з приводу незгоди з іншою точкою зору; у кінці лекції викладачі повинні прийти до певного консенсусу, відзначивши правомірність існування різних точок зору
Лекція із заздалегідь запланованими помилками	розвиток у студентів умінь виступати в ролі експертів, виокремлювати невірну або неточну інформацію; активізація уваги; контроль рівня і правильності засвоєння попереднього матеріалу	у процесі лекції студенти відстежують і відзначають у конспекті помічені помилки; називають їх на прохання викладача в кінці лекції; ставлять лекторам уточнювальні питання; записують правильні варіанти відповідей	закладення і маскуванню у змісті лекції деякого числа помилок, які в кінці лекції будуть показані студентам і проаналізовані викладачем
Лекція-візуалізація	формування вміння перекодування словесної інформації у візуальні форми й вибір відповідної візуальної логіки й ритму подачі матеріалу; стимулювання розумових дій аналізу, синтезу, узагальнення, згортання і розгортання інформації	систематизація й концентрація змісту у візуальних формах; виокремлення найбільш значущих його елементів	проблемність, а не проста ілюстративність; використання різних форм наочності: натуральної, образотворчої, символічної; опора на психофізіологічні вимоги до сприйняття інформації

Лекція прес-конференція	з'ясування кола інтересів студентів, готовності до роботи, сталення до предмету; концентрація уваги до найбільш важливих питань змісту освіти; визначення перспектив реалізації теоретичних знань на практиці; формування вміння формулювання питань	після оголошення теми лекції викладач пропонує студентам письмово поставити питання; сортують їх відповідно до теми; розкриває тему лекції, у змісті якої містяться відповіді на всі поставлені питання без їх назви; проводить підсумкову оцінку питань як віддзеркалення знань та інтересів студентів	перетворення лекції з деперсоніфікованого інформування в процес, що адресований особисто кожному студентові
Рефлексивно орієнтована лекція	звернення студента на себе; формування готовності до виходу в рефлексивну позицію, критичності мислення, аргументованості висловлювань, навичок рефлексивного слухання	матеріал лекції будується на включенні студентів у рефлексивну діяльність, зверненні викладача до особистого досвіду студента, що стимулює процеси самоаналізу, самоусвідомлення	співпраця, «міжсуб'єктне» спілкування викладача та студента, що стимулюють процеси самопізнання, самоудосконалення самореалізації

Наведемо конкретні приклади використання лекцій контекстного типу в технології контекстного навчання майбутнього вчителя початкових класів.

Навчальна діяльність академічного типу, основу якої складає передача й засвоєння інформації, дисципліна «Педагогіка» (інтегрований курс), розділ «Загальні основи педагогіки», тема лекції «Вікова періодизація розвитку особистості». У цьому випадку можливе використання «лекції удвох». Її можуть провести удвох педагог і психолог з метою формування інтегрованих міждисциплінарних знань щодо вікової періодизації, вікових психолого-педагогічних особливостей молодшого школяра та їх урахування в навчально-виховному процесі в початковій школі.

З дисципліни «Вступ до фаху», тема лекції «Особистість сучасного вчителя початкових класів». Тут можливе використання рефлексивно орієнтованої лекції, тобто співвіднесення інформації, що подається викладачем, зі зверненням студента на себе (виконання самоопису, твору-роздуму «Щоб я хотів у собі змінити» й ін.) з метою формування рефлексії як якості особистості, що є підґрунтям формування педагогічної рефлексії як вагомий професійної якості.

Квазіпрофесійна діяльність, що моделює в аудиторних умовах й на мові певних наук умови, зміст й динаміку професії, відносин людей, зайнятих у ній. Дисципліна «Педагогіка» (інтегрований курс), розділ «Теорія виховання», тема «Сутність процесу виховання у сучасній особистісно орієнтованій школі». Доцільним тут вважаємо використання лекції із заздалегідь запланованими помилками, тобто викладач, ґрунтуючись на особистому досвіді студентів, а також знаннях, що отримані у процесі вивчення вступу до фаху та загальних основ педагогіки, закладає у зміст лекції певні помилки. Припустимо, приводить приклади, де основою виховної діяльності вчителя є позиція «над» дитиною. Студенти повинні знайти помилку й обґрунтувати помилковість висловлювання викладача або певної ситуації, що створює можливість відтворення на лекції ситуацій майбутньої професійної діяльності, які потребують аналізу й прийняття рішення на основі теоретичної інформації.

Дисципліна «Дидактика початкової школи», тема «Організаційні форми навчання у сучасній початковій школі». Тут

можливе використання лекції-візуалізації. Викладач у процесі подання інформації пропонує студентам, так звану, «нарізку» фрагментів відеозаписів уроків у початковій школі, що дозволяє сприйняття вербальної, теоретичної інформації підкріпити візуальними враженнями.

Навчально-професійна діяльність, де студент уже приймає позицію фахівця. Робота студента за своїми цілями, змістом, формами й технологіями виявляється фактично професійною. Дисципліна «Теорія та методика розв'язання професійно-педагогічних завдань», розділ «Проектування педагогічної системи», тема «Проектування моделі міжсуб'єктного спілкування вчителя з молодшими школярами». Найбільш ефективною тут є проблемна лекція, основу якої складає пропонована студентам проблемна ситуація, дискусія навколо якої і є провідним стрижнем при розкритті зазначеної теми.

Таким чином, у процесі змінювання форм діяльності студентів у контекстному навчанні й відповідних форм організації навчання поступово відтворюється зміст майбутньої професійної діяльності й здійснюється загальний і професійний розвиток фахівця.

Висновки. Отже, у лекціях контекстного типу відбиваються провідні переваги контекстного навчання, а саме: студент із самого початку знаходиться в діяльнісній позиції; включається весь потенціал активності щодо прийняття спільних рішень; знання засвоюються студентами в процесі розв'язання модельованих професійних ситуацій, що обумовлює розвиток пізнавальної та професійної мотивації майбутнього фахівця, особистісних смислів процесу навчання; використовується поєднання індивідуальних та колективних форм роботи студентів, що дозволяють розвивати ділові й комунікативні якості особистості; упроваджується модель «суб'єктних» відносин між викладачем та студентами, що сприяє формуванню «суб'єктної позиції», рефлексивності майбутнього вчителя початкових класів.

У межах даної статті нами розглянуто лише одну з провідних форм організації контекстного навчання майбутнього вчителя початкових класів, а саме лекцію контекстного типу. Подальшого вивчення потребують такі вагомні форми організації контекстного навчання, як ділові ігри, аналіз педагогічних ситуацій та розв'язання професійних задач.

Література та джерела

1. Борисова Н.В. Педагогические особенности создания и внедрения системы активных методов обучения в институте повышения квалификации: автореферат дис. канд. пед. наук / Н.В. Борисова. – М., 1987. – 28 с.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А.Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.
3. Вербицкий А.А. Педагогические технологии контекстного обучения: научно-методическое пособие. Вып. 1. / А.А.Вербицкий. – М.: РИЦ МГГУ им. М.А.Шолохова, 2010. – 55 с.
4. Гамбург К. С. Виртуальные стендовые лабораторные работы как инновационная форма контекстного обучения: дис...кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Клавдия Соломоновна Гамбург. – Москва, 2006. – 186 с.
5. Матюшкин А. М. Проблемы развития профессионального теоретического мышления / А. М. Матюшкин. – М.: Просвещение, 1980. – 149 с.
6. Педагогика / Под ред. Бабанского Ю. К. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.
7. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – М.: Большая рос. энцикл., 2002. – 528 с.

8. Харламов И.Ф. Педагогика / И.Ф.Харламов. – М.: Высшая школа, 1990. – 576 с.
9. Хуторской А.В. Современная дидактика: учебник для вузов / А.В.Хуторской. – СПб : Питер, 2001. – 544 с.

В статье рассмотрены разные виды лекций контекстного типа, а именно: лекция проблемного характера, «лекция вдвоем», лекция пресс-конференция, лекция-визуализация (презентация), лекция с предварительно запланированными ошибками, рефлексивно ориентированная лекция. На основе анализа их цели, содержания, определенных требований, автор выделяет специфические особенности и обосновывает целесообразность внедрения данной формы организации контекстного обучения в систему профессиональной подготовки будущего учителя начальных классов в ВУЗЕ. В представленной статье приведены примеры использования определенных видов лекций контекстного типа в учебной деятельности академического типа, квазипрофессиональной деятельности, учебно-профессиональной деятельности.

Ключевые слова: контекстное обучение, формы организации контекстного обучения, лекции контекстного типа, лекция проблемного характера, «лекция вдвоем», лекция пресс-конференция, лекция-визуализация (презентация), лекция с предварительно запланированными ошибками, рефлексивно ориентированная лекция, учебная деятельность академического типа, квазипрофессиональная деятельность, учебно-профессиональная деятельность.

The different types of lectures of context type are considered in the article, namely: lecture of problem character, «lecture two together», lecture press-conference, lecture-visualization (presentation), lecture with the preliminary planned errors, reflection oriented lecture. On the basis of analysis of their purpose, maintenance, certain requirements, an author selects specific features and grounds expedience of introduction of this form of organization of the context teaching in the system of professional preparation of future teacher of initial classes in INSTITUTE of higher. In the presented article the examples of the use of certain types of lectures of context type are resulted in educational activity of academic type, kvaziprofession activity, educational-professional activity.

Key words: context teaching, forms of organization of the context teaching, lectures of context type, lecture of problem character, «lecture two together», lecture press-conference, lecture-visualization (presentation), lecture with the preliminary planned errors, reflection oriented lecture, educational activity of academic type, kvaziprofession activity, educational-professional activity.